

Інститут вищої освіти  
Національного університету «Острозька академія»

## ОНТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОГО СВІТУ: ЦЕНТРАЛЬНЕ І ПЕРИФЕРІЙНЕ

*Стаття присвячена філософському аналізу співвідношення центрального та периферійного вимірів політичного світу. Автор звертає увагу на конститутивне значення цих вимірів для осмислення онтології політичного. Зокрема, стверджується, що співвідношення центрального і периферійного стосується впорядкування політичних відносин, наприклад, між центром влади та його опонентами. Крім того, автор присвячує увагу розглядові трансформації співвідношення між центральним і периферійним, що особливо виразно проявляється в умовах сучасності.*

**Ключові слова:** політика, політичний світ, онтологія, центральне, периферійне.

Співвідношення між центральним і периферійним вимірами має конститутивне значення для розгортання онтології політичного світу та проявлення смислу політичного. Виокремлення цього співвідношення більш характерне для структуралістського підходу. Адже одним із критеріїв визначення структуралізму (який, наприклад, виділяє Ж. Делез) є локальне або позиційне. Йдеться про те, що смисл, який породжений елементами структури, має позиційний характер і залежить від положення в структурному просторі. Структуралістське вивчення соціальних та політичних структур не суперечить інтерпретативному аналізу, який ми застосовуємо для соціально-філософського дослідження онтологічних засад політичного світу. Різниця полягає в тому, що для інтерпретативного аналізу смисл політичного феномену в горизонті співвідношення центрального і периферійного має не суто позиційний характер, але, назвімо це, – антропологічний. Значення має те, наскільки людина як *bios politikos* інтерпретує той чи інший прояв політики як центральний (гегемонічно значимий, офіційний) та периферійний (політично маргінальний). При цьому ми не відмовляємося від соціально-філософського дослідження на користь філософсько-антропологічного. Соціально-філософський підхід, що використовує інтерпретативний аналіз, прагне виявити смисли, які є конститутивними для формування онтологічних засад політичного світу, через призму центральності та периферійності як їхніх характеристик. Таким чином, виокремлення центрального і периферійного вимірів політичного світу має значення для теоретичного аналізу онтології політичного світу. Завдяки цьому відбувається структурування і систематизація політичного буття, що дає можливість більш чітко схопити феномени та досягнути їхнього розуміння. Адже в неструктурованому просторі смисл непомітний і

не піддається теоретичному схопленню. Зрештою, саме поняття світу пов'язане із безперевністю та впорядкованістю смислу.

Як приклад зв'язку співвідношення центрального і периферійного з проектом модерності, можемо навести аналіз А. Турена, який демонструє, що для сучасності характерними є два культурних рухи, які протистоять одне одному в прагненні утвердити власну гегемонію і тим самим можемо говорити про їх політичне значення: першим є культурний рух, який спирається на забезпечення гегемонії виробництва та споживання (при чому слід зауважити, що з огляду на зміни, які відбулися в контексті актуальної фази розвитку соціокультурної системи, яку окреслюють як «пізній капіталізм», можемо розширити гегемонію виробництва та споживання не лише на матеріальні, але й на нематеріальні, віртуальні блага); другий культурний рух захищає суб'єктивізацію, що репрезентує політичне ангажування агентів із ідентичностями, що раніше були виключені із політичного життя (зокрема, А. Турен вважає, що найбільш значимим репрезентантом цього руху є жіночий рух).

Відповідно до сказаного вище, співвідношення центрального і периферійного стосується передусім впорядкування політичних відносин, зокрема, між центром влади та його опонентами. В аспекті проблеми порядку виявляється, що політичний світ як наслідок соціокультурних процесів організовується довкола певної центральної ідеї (яку в літературі окреслюють по-різному: архе, прафеномен, архетип тощо). Центральна ідея – це певна концентрація смислу, яка проектується на всі події та процеси, що відбуваються в політичному світі. Завдяки ній відбувається оформлення політичного буття та закладаються передумови творення політичних інституцій. Концепт центральної ідеї політичного світу має дотичність до концепту архе культури. Йдеться про те, що культура має певне смислове ядро, що визначає її буття. В межах сучасної культурфілософії концепцію центральної ідеї, що оформлює культурне життя, розробляли передусім представники філософії життя (Г. Зіммель, О. Шпенглер). Не будучи схильними наділяти культуру фізіологічними рисами (як це робив, наприклад, О. Шпенглер), тим не менше виористовуємо тут поняття «культурного життя», яким позначаємо складну систему взаємодії між культурними агентами, котрі, з одного боку, відображають в своїх діях усталені культурні паттерни, але з іншого, будучи наділені волею, схильні до непередбачуваних і вільних форм прояву власного життя. В цілому, смислове ядро культури відображає специфіку соціокультурної ситуації, що сформувалася в ту чи іншу культурно-історичну епоху. Згадаймо в цьому контексті Г. Зіммеля, який твердив, що кожна історична епоха витворила свою центральну ідею: античність – ідею буття, що втілюється в пластичні форми; Середньовіччя – ідею божества, що є джерелом усієї дійсності; Ренесанс – ідею природи; Новий час – ідея особистісного, душевного Я [3, 381–382]. Політичний смисл також централізується певною ідеєю. Наприклад, для античності можемо визначити центральною ідеєю

співмірність між буттям людини і буттям політичного світу, а відтак – природності буття людини в полісі. При цьому вважаємо, що ця ідея універсалізується і набуває трансісторичного характеру. Співмірними з нею, а частково й такими, що витворюються на її основі, є ідеї прагнення здобуття та втримання влади (Н. Макіавеллі), прагнення соціальності (Т. Гоббс), пошуку справедливого соціального та політичного устрою (марксизм), ідеальної комунікативної спільноти (Ю. Габермас).

Разом з тим, ми не можемо зосереджуватися на жорсткій централізації як принципі онтології політичного світу. Зрештою, вище було стверджено, що суб'єкти в своїх діях не лише відображають стереотипні типи поведінки та мислення, які жорстко встановлені політичним центром. Будучи наділеними волею, а також підданими на випадковість, вони привносять в політичний світ смисли, які не передбачені центром. По відношенню до центральної ідеї ці смисли перебувають на периферійності, але по відношенню до суб'єкта вони мають значимість, що зумовлює їх гегемонічну конкурентність із смислами, породженими владним центром. Крім того, не можна полишити увагою те, що спільнота не лише утверджує загальну логіку залучення індивідів, але й витворює механізми витіснення окремих суб'єктів із центральної сфери на периферійність. Механізм витіснення є важливим засобом структурування і впорядкування політичного світу, а також в ньому розглядається важливий аспект влади. Витіснення не може бути повним, особливо в сучасних соціокультурних умовах, які характеризуються «відкритою репрезентацією» феноменів. Тому можемо говорити про зосередження на периферії витіснених смислів, які закладають передумови для альтернативної політики, котра не може бути повністю вписана в усталені гегемонічні контексти та їх офіційні інтерпретації. Будучи витісненою і прагнучи здобути свою суб'єктивність, людина виявляється здатною на дію. Пригадаймо, що, згідно з Х. Арндт, дія наділена справжнім політичним смислом; це єдина активність, яка є засадничою для усього політичного життя. В контексті феномену витіснення і здобування суб'єктивності на периферії політичного світу витворюється нове розуміння справжньої політичної дії як завжди альтернативи до офіційної влади. Таке розуміння протиставляється визначенням дії як функціонального елементу соціальної системи, яке зустрічаємо в модерній соціальній теорії. В цілому ж витіснення на периферійність закладає передумови для особливої політики витворення смислів, які зумовлюють інтенції переоформлення порядку політичного світу.

Аналізуючи співвідношення центрального та периферійного в сучасному політичному світі, слід брати до уваги стан модерного проекту, який, починаючи з епохи Нового часу, визначає смисл політики. Зокрема, йдеться про критику модернізму, яка узагальнено проявляється як відмова від будь-якого центризму (наприклад, євроцентризму, логоцентризму) та як критика картезіанської філософії (зокрема, концепції суб'єкта, що в межах її була витворена). Таким чином, сучасність можемо окреслити як час

децентрації суб'єкта, що, безперечно, впливає на формування ідентичності людини як суб'єкта політичної дії. Французький філософ А. Турен децентрацію суб'єкта пов'язує саме із становленням постмодерної парадигми, що взагалі передбачає активне руйнування ідеї Суб'єкта. Він пише: «Більше не існує гегелівського Суб'єкта і майбутнє світу (модерності й поготів) – це аж ніяк не виникнення раціонального Суб'єкта через звільнення від традиційних вірувань. Ані “Я”, ані культура не мають власної єдності. Необхідно відкинути претензії західної культури на єдність і універсальність, так само, як і тему свідомості або *Cogito* як творця “Я”» [7, 78]. Безперечно, в цьому фрагменті йдеться передусім про «Великого Іншого» (трансцендентне Я), що забезпечує функціонування смислів в світі, а твердження А. Турена є своєрідним коментарем до ліотарівської характеристики сучасності як епохи «заходу метанарацій». Однак слід продовжити цю діагностику, зосередивши увагу на децентрації суб'єкта як такого. Сучасна людина втрачає сталу ідентичність, що відбувається паралельно із розмиванням чітких меж дихотомії центр/периферія, яка так само стає плинною.

Сучасне зміщення меж між центральним і периферійним більш детально проявляється в контексті світоглядної орієнтації на антипрогресизм (полівекторність історії), екологізм (відмова від антропоцентризму), віртуалізм (переосмислення дихотомії реальне і віртуальне), глобалізм (набуття сучасними соціальними, політичними, економічними процесами глобального виміру, що передбачає відмову від демаркації світу через визначення центру і периферії).

Децентрація суб'єкта впливає на ідентифікацію політичних сил та соціально-політичних рухів. Це пов'язане із тим, що політичне становлення суб'єкта передбачає його ототожнення із соціально-політичними рухами. В ситуації розмивання чітких меж і долання строгих антиномій суб'єкт не знаходить себе наперед даним, не отримує свою ідентичність через відсилання до смислового центру (Абсолюту, що втілює в собі всю повноту влади і здатність впорядковувати згори політичний світ). Якщо звернутися до філософії екзистенціалізму ХХ століття, то вже тут знаходимо ідею, що в ситуації абсурду єдиним виходом для людини є бунт (А. Камю). Іншими словами, маємо ситуацію децентралізації смислів (в тому числі й політичних), що супроводжується нівеляцією цінностей. Відтак, індивід повинен покладатися лише на себе. При чому це вже не картезіанське *cogito*, яке постає аксіомою, що не може бути підданою сумніву (адже, наприклад, психоаналітична теорія, постструктуралізм та под. відкинули цю «аксіому», вказавши на непевність суб'єкта). Бунт сучасного політичного суб'єкта виростає із пошуку підґрунтя себе і цінності свого життя. Цей пошук у дечому має невротичний характер, але не нарцистичний, коли суб'єкт прагне солідаризуватися з іншими, подібними до нього. Доволі образно процес здобування людиною суб'єктивності в контексті сучасності описує А. Турен: «Присутність Суб'єкта не подібна до присутності Сонця, яке освітлює і зігріває Землю. Ця присутність відчувається лише крізь протести індивідів і

груп супроти встановлених влад, супроти апаратів управління, і технократичних виправдань соціального ладу» [7, 183]. В цей контекст можемо вписати феномен «оксамитових революцій», що з кінця ХХ століття періодично проявляються в політичному світі (революції 1989 року, що призвели до краху комуністичної системи, «кольорові» революції в Грузії в 2003 році та Україні в 2004 році), хвилю революцій в країнах Близького Сходу («арабська весна» 2011 року), соціально-політичні рухи OCCUPY (найбільшого розмаху здобули «Occupy Wall Street», що мав місце в США в 2011 році, та названі за аналогією до нього протести в Туреччині в 2013 році «Occupy Gezi»).

Спробуємо осмислити згадані політичні та соціальні рухи та їх особливості в контексті сучасних трансформацій центрального і периферійного вимірів політики. Передусім зауважимо, що характерне для сучасної політичної теорії та соціальної філософії зосередження уваги на політичних рухах пов'язане як із змінами політичного світу, так і змінами, що стосуються теоретичного дискурсу осмислення політики. Останнє дотичне до того, що замість описів політики через відсилання до категорії соціального класу, на перше місце висувається категорія соціального чи політичного руху (наприклад, в А. Турена). Для більш детального аналізу цих змін, доцільно згадати розрізнення рухів і кампаній, яке знаходимо в філософії Р. Рорті [10]. Кампанії розуміються як скінченні, вони стосуються певного партикулярного питання і завжди результатом мають або перемогу у його вирішенні, або поразку. З іншого боку, рух має більш універсальний і глобальний політичний масштаб. Рухи, згідно із Р. Рорті, є надто великими і надто аморфними, аби можна було б говорити про якість їх конкретне завершення, оскільки презентують дотичність до нескінченності. Однак найважливішою відмінністю рухів від кампаній є те, що вони глибоко вкорінені в культуру, черпаючи натхнення з філософії, літератури, мистецтва, історії. Ця вкоріненість забезпечує їх масштабність, оскільки розширює контекст, в якому вони здобувають смисл і політичний потенціал, перетворюючи власну політику на певний ідейний взірець.

Трансформації співвідношення між центральним і периферійним зумовлює питання про можливість руху в тому сенсі, як його розуміє Р. Рорті, в ситуації сучасного «заходу метанарацій». З одного боку, криза традиційних ідеологій, та панування мікроідеологій зумовлюють неможливість постановки політичної мети, яка б претендувала на універсальність та мала намір закласти підґрунтя для світоглядних перетворень. До цього додамо характеристику сучасності як часу «кінця утопії», що унеможлиблює створення «великого проекту майбутнього». Утопія та ідеологія – це феномени, які впливають на смисловий порядок політичного світу, а тому криза, яку вони переживають, проявляється в різних сферах культури, деструктивно впливаючи на культурне підґрунтя рухів. Складається враження, що можемо говорити про сучасний політичний світ як про простір, де неможливе утвердження ідеологічної гегемонії (такої,

що прагне змінити світогляд, а відтак і спосіб буття), а політика вибудовується як прагнення здобути інтерпретативну гегемонію (таку, що прагне змін лише в способі інтерпретації політичних феноменів).

Маємо намір припустити, що політичний світ з необхідністю потребує руху як елементу, через який виявляє смисли співвідношення центру і периферії. Неможливість утвердити його на стійкому культурному підґрунті, безсумнівній системі цінностей та смислів породжує феномени «партизана» та «терориста», що демонструють певне заміщення політичних дієвців, які репрезентують політичний рух. Особливість цих феноменів полягає в тому, що політичне повністю відтворюється у версії антагоністичного, закладаючи перспективу інтерпретації політики в горизонті центральне/периферійне як політики конфлікту. Дії цих дієвців не спрямовані безпосередньо на захоплення влади, але на здійснення насилля задля деструкції центру, що однак здобуває політичний смисл. Недарма, К. Шмітт вказує на інтенсивне політичне залучення партизана [8, 27]. І партизан, і терорист демонструють іррегулярність своїх дій, які протистоять легальності політичного центру. Ці фігури вписуються в ризомну організацію простору політики – вони є, по суті, політичними номадами (пост)сучасності. Згадуючи концепт «машини війни» Ж. Делеза і Ф. Гватарі, маємо тут протистояння *nomos*'а (територіалізація та детериторіалізація політичного світу) проти *polis*'у (кодування та декодування політичного простору). Уособлюючи номадичний порядок, дії партизана та терориста характеризуються гнучкістю та мобільністю.

Парадигма (пост)сучасності підважує політичний рух партизана та терориста через спонтанність насилля, яку ці фігури впроваджують в політичний світ. Зрештою, саме слово «терорист» наперед закладає негативну оцінку та осуд явища, що піддає сумніву обґрунтованість та правомірність політичних цілей. Однак на місце цих двох фігур не впроваджується рух, який би відроджував строге розмежування центрального і периферійного. Радше зароджуються рухи, які використовують для протиставлення політичному центру постмодерний стан сучасної культури, вписуючи в його контекст масштабність та глобальність проекту альтернативи. Зокрема, ці рухи ґрунтуються на ідеї солідарності і прагненні утвердити пряму демократію, вони пропагують ненасильницькі форми протесту, а в їхніх виступах ми зустрічаємо використання перформансу та карнавалу (яскравим прикладом може бути вже згаданий американський рух «Осциру Wall Street»). Загрозою для таких рухів може стати їх інституціоналізація, що передбачає зменшення протестних настроїв і тиску на центр. В результаті перетворення на політичну інституцію рухи стають складовими політичного центру, втрачаючи статус периферійної альтернативи. Процес інституціоналізації супроводжується маргіналізацією радикальних елементів, що супроводжується «деградацією початкового пориву» (А. Турен). З цього напрашується висновок, що кожна периферійна альтернатива стоїть перед викликом перетворення на інституцію.

Загалом, співвідношення центрального і периферійного торкається передусім онтологічних основ взаємодії між окремими частинами політичного світу. Сенси, що ним породжуються стосуються не лише утвердженню порядку через чітке розподілення та структурування, але й можуть закладати передумови для політичних змін завдяки периферійній альтернативності та породженню нею ідентичностей, рухів та форм організації, які претендують на політичну репрезентацію та реалізацію.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Арндт Х. О революции / Х. Арндт; пер. с англ. И. Косич. – М.: Изд. «Европа», 2011. – 464 с.
2. Даль Р. Полиархия: участие и оппозиция / Р. Даль; пер. с англ. С. Деникиной, В. Баранова. – М.: ВШЭ, 2010. – 288 с.
3. Зиммель Г. Конфликт современной культуры / Г. Зиммель // Культурология XX век. Антология / гл. ред. и сост. С. Левит. – М.: Юрист, 1995. – С. 378–398.
4. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 492–505.
5. Магун А. Отрицательная революция. К деконструкции политического субъекта / А. Магун. – СПб.: Изд. Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. – 416 с.
6. Мангайм К. Идеология та утопія / К. Мангайм; пер. з нім. В. Швед. – К.: Дух і літера, 2008. – 370 с.
7. Турен А. Критика модерності // Турен А. Повернення дієвця / А. Турен; пер. з фр. О. Гуджен, О. Подемченко, Т. Шваб. – К.: Альтерпрес, 2003. – С. 39–223.
8. Шмитт К. Теория партизана / К. Шмитт. – М.: Праксис, 2007. – 301 с.
9. Castells M. Communication Power. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 571 p.
10. Rorty R. Campaigns and movements / R. Rorty // Dissent. A quarterly of politics and culture. – May 20, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dissentmagazine.org/online\\_articles/campaigns-and-movements](http://www.dissentmagazine.org/online_articles/campaigns-and-movements)

### РЕЗЮМЕ

**Д. Шевчук** Онтологические измерения политического мира: центральное и периферийное

*Статья посвящена философскому анализу соотношения центрального и периферийного измерений политического мира. Автор обращает внимание на конститутивное значение этих измерений для осмысления онтологии политического. В частности, утверждает, что соотношение центрального и периферийного касается упорядочивания политических онтошений, например, между центром власти и его оппонентами. Кроме того, автор*

*приделяет особенное внимание трансформациям соотношения между центральным и периферийным, которые особенно видны в условиях современности.*

**Ключевые слова:** *политика, политический мир, онтология, центральное, периферийное*

#### **SUMMARY**

**D. Shevchuk** The ontological dimensions of political world: central and peripheral

*The article is devoted to philosophical analysis of correlation between central and peripheral dimensions of political world. Author pays attention to the fundamental significance of such dimensions to the understanding of political ontology. The correlations between central and peripheral concerns to the order of political relations, for example, relations between centre of power and its contradictors. Moreover, the author pays special attention to the transformation of relations between central and peripheral that are significant in the modern conditions.*

**Key words:** *politics, political world, ontology, central, peripheral*